

ОЦЕНЯВАНЕТО КАТО ФАКТОР ЗА ПОДОБРЯВАНЕ НА
КАЧЕСТВОТО НА ОБРАЗОВАНИЕТО

ОБРАЗОВАТЕЛНА СИСТЕМА И КАЧЕСТВО НА ОБРАЗОВАНИЕТО

*Иван Велчев,
главен експерт по оценяване и теория на тестовете
НЗОСО*

Иван Велчев е роден на 3 март 1962. На 26 годишна възраст завършва Славянска филология в Софийски университет "Св. Климент Охридски". Десет години по-късно започва работа в 164 ГПИЕ "Мигел де Сервантес". Публикувал е статии, свързани с българската литература. В момента работи като главен експерт в Национално звено за оценяване в средното образование към Министерство на образованието и науката.

Качеството на образованието произтича от ключовите характеристики на образователната система:

- **ресурси**
- **функциониране**
- **резултати**

Човешкият, техническият, финансовият, научният и т.н. потенциал съставляват ресурсите на системата. Тяхното управление пряко рефлектира върху качеството на създавания от нея продукт.

Като характеристика на функционирането, качеството на системата се проявява в стремежа към определени цели, в ефективното взаимодействие на отделните ѝ компоненти, в наличието на гъвкави механизми за контрол и управление, както и в наличието на механизми за самоконтрол. "Качествено" може да бъде наречено функционирането на образователната система, ако тя предоставя възможности на индивида да се развива съобразно собствените си нагласи и потребности, но и да придобива компетентности, които подпомагат социалната му реализация; ако му дава възможност да изгражда технологични и социални умения, ако насърчава у него творческото начало и способността за възприемане и разбиране на различното.

Показател за качеството на образованието е и това дали постиганите резултати съответстват на обществените очаквания, формулирани в държавните образователни изисквания.

Възникват следните въпроси:

Какво е качеството на продукта, който създават във взаимодействието си тези ключови характеристики?

Как би могло да се управлява това качество?

ОЦЕНЯВАНЕ И КАЧЕСТВО НА ОБРАЗОВАНИЕТО

Мяра за качеството на създавания от системата продукт е степента, в която той съответства на държавните образователни изисквания. Тази степен обаче може да бъде установена чрез прецизна система за оценяване. Нещо повече – чрез такава система би могло да бъде управлявано образователното качество.

Ключовите характеристики на образователната система са взаимосвързани. Не можем да си представим, че една система ще дава добри резултати, ако ѝ липсват ресурси или ако функционирането ѝ е проблематично. Не можем да си представим и добре функционираща система, която не дава добри резултати.

Задача на оценяването обаче е да установи **как именно са свързани ключовите характеристики на системата в даден момент**. Например как влияе върху резултатите увеличаването на финансовите средства, инвестирани в системата, или тяхното неефективно усвояване; каква е връзката между резултатите и моментното състояние на човешките ресурси, с които разполага системата – например връзката между резултатите, от една страна, и съотношението учител/ученици или учител/паралелки, от друга или връзката между резултатите и седмичната/месечната натовареност на учителя. Анализът на данните, получени чрез оценяването, установява доколко дадени педагогически практики благоприятстват постигането на знанията, уменията и отношенията, предвидени в държавните образователни изисквания. На свой ред анализът на широк кръг от социално-икономически фактори, които влияят върху образователния процес, очертава проблемни области, към които би следвало да се насочат образователните политики.

Разпространено е мнението, че оценяването има единствено контролни функции. Съвременността обаче променя профила на тази дейност – в развитите страни тя се е превърнала в инструмент, който подпомага управлението на системата, респективно в инструмент за управление на качеството, създавано от тази система.

В този контекст оценяването може да се определи като **комплекс от процедури за събиране, анализ и интерпретиране на данни за функционирането на отделни компоненти на образователната система. Чрез този комплекс се установява степента, в която постигнатите резултати съответстват на установените стандарти и се търсят решения за подобряване на функционирането на системата в нейната цялост.**

Ако не бъдат използвани за усъвършенстване на системата, резултатите от оценяването нямат смисъл. Потвърждение на това са и думите на г-жа Тула Хатинен, финландски министър на образованието и науката. На проведената през март тази година среща на образователните министри на страните, членки на ОИСР, тя изразява мнението, че ключовата цел на оценяването е да създава приложими модели, да открива педагогически практики и административни решения, които дават добри резултати.

УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА СИСТЕМАТА НА ОЦЕНЯВАНЕ

- **Усъвършенстване на съществуващите и утвърждаване на нови средства, методи и практики на оценяване**

Особено значение днес придобиват средствата за оценяване, чрез които се прогнозира образователните потребности на учениците. В страните от ОИСР се практикува т.нар. **диагностичен тест**. Той се провежда в началото на учебната година, основава се на връзката между изученото и новото учебно съдържание, като целта му е да установи какво в новото учебно съдържание би затруднило учениците. Диагностичният тест има прогностична функция – неговото предназначение не е да се констатира вече придобитите компетентности, а да се предвидят тези, които ученикът ще трябва да придобие в продължение на учебната година.

Все по-голямо разпространение в тези страни получава така нареченото **формиращо** оценяване. Тази оценителска практика стимулира участниците в образователното общуване да подобряват работата си, като анализират учебните резултати. Така “грешката” е включена по специфичен начин в образователния процес – повтарящите се грешки показват какво е необходимо да се промени в преподаването, дали се налага преговор на неусвоено учебно съдържание, могат ли да се експериментират нови преподавателски подходи и пр. **Обратната връзка** като част от формиращото оценяване помага на учениците да разберат пропуските си и да направят необходимото за тяхното отстраняване. Често практикувана форма на обратна връзка е коментарът на специфичните грешки, придружен от напътствия за отстраняването им.

Навлизането в българската оценителска практика на средства и методи с насърчителна и прогностична функция би превърнало оценяването във фактор, който променя качествено общуването в класната стая. Преди всичко ще се промени ефективността, с която се усвоява учебното съдържание и се придобиват необходимите компетентности – установявайки възможните затруднения на своите ученици чрез диагностичен тест, учителят ще може предварително да предприеме необходимото, за да отстрани пораждащите ги причини. Ефективността на образователното общуване би се променила и вследствие на “настройването” на индивидуалния преподавателски маниер спрямо познавателните нагласи на учениците.

Формиращото оценяване би накарало ученика да се почувства включен по нов начин в образователния процес. Разбирането, че основното предназначение на оценителските процедури е да подпомогнат неговия напредък, би го освободило от стреса, уви, съпътстващ тези процедури в днешното българско училище. Това разбиране би го накарало да осъзнае образователния процес като насочен към него самия и осъществяващ се чрез него, чрез неговите образователни резултати и развитието му като индивидуалност. По този начин оценяването може да изгражда у обучавания отговорност за собственото му развитие, както и навик да си задава въпроси относно степента и качеството на своята образователна подготовка.

- **Прилагане на стандартизирани средства за оценяване**

Прилагането на подобни средства се налага от необходимостта оценката да се прецизира, като се неутрализират факторите, които влияят върху обективността

й. Тъй като характеристиките на тези средства са ясно дефинирани и подлежат на измерване, предполага се, че измерените чрез тях резултати съответстват на действителните образователни постижения.

Стандартизираните тестове се създават при контролирани условия, които гарантират тяхната надеждност и валидност.

Стандартизираните тестове гарантират, че резултатите отчитат действителните различия между изпитваните, а не различията в условията, при които са изпитвани. Прилагането им би решило до голяма степен проблема с несъпоставимостта на оценките и по-конкретно проблема с различната “стойност” на оценките, получени в различни училища или региони. На различни места с една и съща оценка се означават различни степени на владеене на дадена компетентност, поради което е трудно да се установи действителната степен, в която са постигнати знанията, уменията и отношенията, предвидени от ДОО за учебно съдържание.

Стандартизираните тестове често предизвикват противоположни реакции – или се провъзгласяват за единствената обективна изпитна форма, или се отхвърлят като напълно неадекватни на определена съдържателна специфика. имат своите слаби страни. Адекватното прилагане на този изпитен инструмент обаче е възможно само при доброто познаване на особеностите му.

Слабите страни на стандартизираните тестове могат да бъдат неутрализирани чрез комбинирано прилагане на тези тестове с други средства за оценяване. Наред с това видът на стандартизирания тест би следвало да съответства на спецификата на съответната учебна дисциплина. За проверка на компетентностите по тези учебни дисциплини, които развиват комуникативни умения и изграждат хуманитарно мислене, например, са подходящи тестове, съставени предимно от въпроси с конструктивен отговор, т.е. от въпроси, които изискват съставяне на текст, а не просто приемане или отхвърляне на предварително формулирани отговори.

- **Утвърждаване на средства и методи за оценяване на макрониво**

В света все повече се осъзнава необходимостта от **холистичен** подход в оценяването и мониторинга на образователното качество.

В дадения контекст терминът холистичен подход има различни значения. Той изразява възгледа за резултатността на отделните длъжностни лица и структури в образователната система като функция на тяхната конструктивна (а не само йерархическа) взаимосвързаност – доколко резултатна ще бъде дейността на учителя, например, зависи от това дали успява да изгради обратна връзка с учениците, а също и от това дали ръководството на училището го насърчава да повишава квалификацията си, да търси нови преподавателски подходи и пр.; доколко резултатна ще бъде дейността на училището зависи от това дали ръководството успява да мотивира преподавателите за постигането на определени цели, дали е подкрепено в различните си начинания от регионалния инспекторат и пр.

В дадения контекст терминът холистичен подход изразява и възгледа, че образователните резултати на ученика и училището могат да бъдат преценени адекватно с оглед на социокултурния контекст, в който възникват. Постиженията на ученика се разглеждат във връзка с неговите социални, етнически и културни характеристики, а образователните резултати на училището – във връзка с икономическите, демографските, етническите и пр. характеристики на района, в който то се намира, във връзка със структурата на преподавателския състав и пр.

Така “оценката” за дейността на тези длъжностни лица и структури възниква в съпоставянето на данни, в откриването на зависимост между различните страни на тяхната дейност.

Чрез разработването и прилагането на подобни методики бихме могли да видим качеството на средното образование в отношение към фактори като структура на учителската професия, изучавани чужди езици, финансово подпомагане на учениците, достъп до различни образователни нива и т.н.

Оценяването на макрониво се нуждае от **индикатори** – променливи, които характеризират състоянието и развитието на образователната система, като отчитат комплексните условия на нейното функциониране. Наред с това индикаторите характеризират системата чрез нейните компоненти – как са свързани помежду си и как се развиват във времето. Промените в стойностите на индикаторите дават възможност да се прецени напредъкът на системата спрямо дадени цели /стандарти/, спрямо минали състояния или в сравнение с данни от други институции или страни.

Обикновено един индикатор е съставен от няколко статистики. Например, ако си представим индикатор “професионални ресурси”, той може да включва в себе си броя на преподавателите в дадено училище с магистърска степен /в отношение към тези с бакалавърска или с професионална степен “специалист”/, броя на преподавателите с квалификационна степен и т.н.

Следният пример¹ илюстрира приложението на индикаторите. Система от индикатори, прилагана в страните, членки на ОИСР, позволява да се констатира редица негативни тенденции в структурата на учителската професия. Наблюдава се застаряване – през 2000 г. процентът на учителите на 50 и над 50 години в Германия и Италия е почти 50 /срещу 34% за Германия и 27% за Италия през 1999 г./; този процент бележи увеличение в много други европейски страни. Намалява относителният размер на учителските заплати, недостигът на учители нередко принуждава директорите на училищата да наемат лица с непълна квалификация, да увеличават броя на учениците в паралелка или да отменят планирани курсове. Констатирането на посочените тенденции позволява да се планират редица мерки за тяхното неутрализиране, които се свеждат основно до подобряване условията за упражняване на тази

¹ Phillip McKenzie and Paulo Santiago. Improving Teacher Supply and Effectiveness. *Meeting of OECD Education Ministers Raising the Quality of Learning for All* Dublin, 18-19 March 2004

професия и усъвършенстване на професионалните компетентности на заетите в нея.

Чрез система от индикатори могат да бъдат представени най-важните компоненти на образователната система. Сред индикаторите за състоянието на френската образователна система например са:

- **разходи за образование** – отчита средствата от държавния бюджет, които се отделят за образование;
- **личността в образователната система** – отчита данни, свързани с човешките ресурси в образованието (броя на заетите в този сектор, средния брой на учениците, които се обучават от един преподавател и др.)
- **структура на учителската професия** – отчита данни, свързани с човешките ресурси в учителската колегия;
- **продължителност на обучението** – отчита средната продължителност на времето, в което един ученик посещава училище, което зависи от професионалната ориентация на ученика, от неговата успеваемост и от социалните му характеристики;
- **финансово подпомагане на учащите** – отчита размера на финансовата помощ, получавана от ученици и студенти;
- **достъп до образователни нива IV и V** – отчита броя на учениците, достигнали зрелостен изпит /общообразователен или професионален/ и броя на учениците, достигнали изпит по специалността в професионалните училища.

НОВА КУЛТУРА НА ОЦЕНЯВАНЕТО

Качеството, което предлага българската система на средното образование, е в пряка връзка със създаването на една нова култура на оценяване, основана на разбиране за оценяването като:

- процес, който има не толкова рестриктивни или констативни функции, а подпомага различните участници в образователната система да усъвършенстват дейността си;
- необходима обратна връзка на всички нива в образователната система;
- средство за информиране на обществеността за състоянието на образованието.